

sve do danas predstavlja osovinu Domonkoševe poezije — stigao je neočekivano, a njegov značaj prevazilazi granice našeg pesništva. Njegov jezik je radikalna negacija svih dosadašnjih pesničkih jezika, šta više, zasniva se na samoj radikalnoj negaciji. Jezik *Havarije* sastoji se iz ruševina našeg jezika i delova naše razrušene kulture. Jer nije eksplodirao samo jezički sistem, već i sistem kulture.

Havarija, ipak, nije bez ikakve prethodnice. U *Gerilskim pesmama* Ota Tolnaja kao i u *Tužbalicama* Kalmana Fehera nailazimo već na prapočetke *Havarije*. Osnovna materija *Tužbalica* je vera u virtuelni razvitak, pozitivna utopija. Kalman Feher je humani obezbeđen ove mogućnosti i progovara glasom razumne nade u interesu konkretne utopije. *Gerilske pesme* se približavaju istoj utopiji, ali put koji vodi prema njoj prikazuju paradoksalno: ovako se prikazuje bezvazdušni prostor »velike bitke«. Ovoj problematici Domonkoš prilazi iz sasvim drugog pravca i pokazuje svoje nalaze protivčnosti. U svet *Havarije* ne prodiru tonovi tužbalice, iz nje je isključena razumna nada, jer iz ovog beznada nema logičnog izlaza.

Posmatrano iz više aspekta, jezičkom postupku *Havarije* prethodi, kao neka vrsta predvežbe, *MAO-POE*, koju je napisao zajedno s Otom Tolnajem. *MAO-POE* je paradija manipulisanog jezika, na taj način što se manipulirani jezik preobrazio u montirani jezik i tako postao poetski relevantan.

Ovaj manipulirani jezik u *Havariji* postaje elementaran, sistem zatvoren u sebe, u kojem se eksploatacijom unutrašnjih gramatičkih odnosa postiže visok pesnički nivo, bez potrebe za spoljnom intervencijom, kao što je u slučaju *MAO-POE*, primjenjivanje montaže.

Vredno je zapaziti i to da se i u *MAO-POE* i u *Havariji* dosledno sprovodi jedan pesnički postupak s bitnom razlikom: u *Havariji* ova totalizacija je višeslojna.

Prvi sloj jeste svet *manipulisanane svesti* koji usplahireno utvrđuje već kruto šablonizirane pojave života, utvrđuje njihove sterilizovane pojavne forme. U *Havariji* je svaka pojava izjednačena, o svakoj je moguće govoriti s istim naponom i veza između pojava upravo je u tome da suprotne kategorije vrednosti stoje na istom nivou. Iz ovog apsolutnog izjednačavanja nastao je uzročni redosled, unutrašnja motivacija, kao da pesnik želi signalizirati jedino to da se nije raspao samo svet vrednosti, već i subjektivni svet. Raspad, međutim, još nije postao neizbežan, *jedino* moguće rešenje, i to je izvanredno značajno, jer ukazuje na to da *Havarija* nije pesma pristajanja, prihvatanja, predaje, nego pesma bunta.

mi i tako umreti svi
na krivo bojište

(Prev. Judita Šalgo)

Biće koje se davi na granici nemoći, uviđa svoju situaciju. Domonkošev moderni industrijski jezik stvori jednu viziju smrti. U svojim prvim pesmama anatomiju smrti secirao je još Rilkeovim jezikom, u *Havariji*, pak, govoni o svom ispadanju iz bića otuđenim jezikom industrijske civilizacije. Ova moderna smrt je sterilizovana, bezbolna: jedinka, lutajući među svojim opredmećenim doživljajima, osećajući se u lavirintu i kušajući pramenove uspomena, brzaajući pmiča svoje »izganstvo«. Njegova priča teče na jednom manipulisanom jeziku, otuđenom jeziku. U već pomenutoj totalizaciji, ovaj jezički postupak čini drugi sloj. Jezik vibrira između dva pola: jedan se javlja kao ponavljanje pojedinog segmenta manipuliranih sistema informisanja, a drugi u svetu doživljaja koji je izražen mučnim, stegnutim jezikom ličnih doživljaja.

Dva jezika se bore u *Havariji*: prvi je kolokvijalni koji se svodi na parole, a one usled stalnih ponavljanja poprimaju objektivno svojstvo, stvarni značenjski sadržaj, dok se, u stvari, zasnivaju na sasvim iracionalnim sklopovima reči:

revolucija gužva larma
reči brade krv
u fino pakovanje
smrznuto u suvo stanje
ne uzme samsonu snagu

revolucionarni fest
zabavni rat
aukcija s leš
aukcija s kost

(Prev. Judita Šalgo)

Drugi pol prema kojem ovaj jezik gravitira jeste obrazovanje subjektivnog osećanja života, pramenova sećanja, koji, koliko god stvarni, u kontekstu predašnjeg jezika, zvuče komično apsurdno:

ja pismo piše kući
mama ja biti kliconoša
ja zaraziti ja ne sme govoriti
ja ne taknuti

ja zauvek visiti na mokri kanap
život videti zvezde
na moj otekli modri taban

uveče mama skočiti u bunar
tata ići hadžiluk

(Prev. Judita Šalgo)

Govoreći o pesničkom jeziku *Havarije*, usudili smo se tvrditi da je građen na ruševinama jezika. Ovu bismo konstataciju nadopunili time da su jezički elementi koji se raspadaju, transponovani u poeziju — upravo delovanjem ove jezičke intervencije — omogućili formiranje jednog novog jezika. Ovaj jezik nije nastao na osnovu zaborava, on se rodio saobrazno opredmećenoj svesti i otuđenom svetu, postavši životni refleks.

Velika poetska vrednost *Havarije* krije se i u Domonkoševoj osobitoj negaciji ovog jezika. Da je mehaničkim putem ugradio opredmećeni jezik u pesmu, on ne bi prešao granice novatorstva u pesničkoj tehnici. Negacija ovog otuđenog jezika izbija na površinu u najzujbudljivijim delovima *Havarije*:

ja gljiva
ja ptica
ja svakojaki zver
svakojaki stvar
ime ne znati
popodne umorna psina
uveče tvrda žila
žena krevet posteljina
klitoris
metnuti prst
ne misliti kolektiv
ne misliti privatnina

(Prev. Judita Šalgo)

Oslobađajuće elemente *Havarije* označava negacija negacije. *Havarija* kao da pokazuje da najnižu tačku otuđenog sveta označava opredmećeni jezik — i odbijanje ovog može dovesti Domonkoševu poeziju do spoznaje jednog novog sveta. *Havarija* na sebi svojstven način povlači pesmu iz inadekvatnog sveta, i ovo povlačenje odjekuje u poslednjim stihovima »epa nepristajanja«. Reč je, dakle, o krajnjoj tački povlačenja, čiji efekat ne određuje samo razvitak Domonkoševe poezije, već i dalje formiranje čitavog našeg pesništva. *Havarija* je najistaknutiji reprezentant jednog poetskog perioda. Ona u Domonkoševoj poeziji zatvara period *izazivanja* pesme i bića, destrukcije jezika i ironično-grotesknog obrasca pesme. Pesma je do krajnosti *izoštrila* pitanje poetskvene problematike egzistencije, stigla je do krajnjih granica svojih mogućnosti. Sledeći korak može da se ostvari samo uz nov kvalitet, a i povlačenje može da donese novi kvalitet. Pesma je odredila svoje granice, a period koji će tek naići ne može da zaobiđe istraživanje unutrašnjih predela i dubina ovako određenog pesničkog sveta. Posle *Havarije* počinju da se ocrtavaju konture perioda eksplozije i sumiranja.

S mađarskog preveo
Arpad VICKO

Ljubavi kućne pomoćnice dese kulijaš

risto trifković

Desa Kulijaš često je mijenjala gazdarice. Imala je za to razloga. Dosta razloga. Inače je kovala čvrste planove za budućnost. Učice, završice prvo osmogodišnju, potom dvogodišnju tečaj za administrativne kadrove, dektilografija i stenografija skupa, kad-tad stae na vlastite noge, zaposliće se i više neće služiti i robovati čudima raznoraznih gazdarica! Tvrda da ostvari svoj nam, Desa se povlačila u sebe, bubala i sve drugo potisnula i tome podredila: provode, izlaske, mladiće... Radila je prilježno. Rad je bio najmanji problem. Oćutkivala je na prigovore i zvocanja novopečenih gazdarica koje su dolazile s posla nervozne. A bilo ih je svakojakih, a najčešće namćorastih, zanovijetala, neprijatnih. Rado su se natresale. Naročito one koje su ponikle iz sirotinje, htjele su i na taj način da podvuku ko su i šta su i dokle su dogurale. Nijednoj nije bilo drago da vidi djevojku da sjedi, odmah bi izmišljale bilo kakav posao. No, Desi to nije mnogo smetalo. Tako je i tako mora biti. I s tim se pomirila! Koga je moliti, zna se već. Nikada nije odgovarala na prebacivanja, čak i kad je bila u pravu, ili je odgovarala kratko, jednorječno s »Da, gospođo« i »Tako je, gospođo« i sve su hvalile marljivost, mirnu joj narav, pribranost. Nikad se nije upuštala u objašnjenja! I stoga je njen nagli odlazak predstavljao veliko iznenađenje, neprijatnu novost koja bi prasnula kao bomba.

Skladna, opuna, godinu samo iznad dvadesete, siročice, bez roditelja i bliže rodbine, držala se povučeno, potuljeno, mada je bila bistra i radišna, a zbog nečega, i njoj samoj nejasnog, brzo je skretala na se pažnju zrelih i ostarijih muškaraca, naročito baš starijih, koji su je bezobzirno opsjedali, progonili, drpali, objumljivali, zivkali i nagovarali da s njima stupi u intimne odnose, obećavajući brda i doline, no, ona je sve to odbijala odrešito, čak grubo, ni na kraj pameti joj nije bilo da se upušta i povlači s

ručkom. — Da se nije zaljubila, to su ti simptomi...

— Možda. Mlada je. Ja, istina, ništa ne primjećujem. Vi, žene, za to imate njuh, oko. Glavno je da je čista, uredna i da dobro kuva. Trebalo bi je pripaziti — dodade flegmatično.

U sobici koju više nije panično zaključavala kao nekad, pritajena daha osluškivala je šumove iz bračne sobe, kretanje, raspričavanje, lijeganje, ponekad bi se sparivali, u srcu bi je oštro probolo kad bi čula zacimavanje kreveta! Oh, izludjeće! To ne može podnijeti! Držala se objema šakama za glavu, zatisnula uši, da ne sluša. Odlaze u ku-paonicu nakon toga, liježu. Zamišljala se na mjestu te srećnice. Ne zna koliko je srećna! Počela je da shvata muškarce kad su za njom letjeli, a ona ih odbijala. Kad te to obuzme, razmišljala je, to je kao bolest, čovjek se izgubi, izbezumi, na sve je spreman, na sve! Nevinost, taj komadić kože koji je tako ljubomorno čuvala, sad je nalazila da je obična glupost, bagatela. Poklonila bi mu je kad bi samo htio, zatražio, nijema od sreće. Maštala je kako je obgrljava, ljubi, zadize joj suknju, zavlaci ruku u gaćice, trlja, ono što su drugi uzalud pokušavali, eto, njemu bi to s radošću, s ushićenjem dozvolila, i to, i sve drugo što bi htio! Umirala bi od užitka dok bi je svlačio, raskopčavao, ljubio po tijelu, stavljao joj dojke u usta, kako je to vidjela na nekoj fotografiji i užasnula se, голу razgledao, sve, sve! Neka joj napravi dijete ako to voli, rodila bi ga, podizala, zlopatala se, svejedno joj je za cio svijet, samo ako on to bude htio! Nikako joj neće san na oči. Bulazni. Zamišlja, zamirući, srce joj staje, kako se on prikrada, zavlaci pod jorgan, stiska se uz nju, navaljuje, pritište je svom snagom... Umjesto svega toga on je gotovo i nije zapazio, on nikoga nije zapazio, nekakav neobičan čovjek... neobičan način... da te ne vidi, da nikoga ne vidi. Ljubazan je, trpeći, jedva te okom okrzne... Vuče se, kao krepana. Bezvoljna. Dobijala je nastupe čudesne hrabrosti, sama će mu se ponuditi, kazaeće mu... kazaeće mu da je za njim lu-da... Polazila je... i vraćala se obeshrabrena... prestrašena... Zamišljala je kako pada ničice pred njega, kako mu ljubi noge, obožava ga...

Činilo joj se da će prećri! Usukala se, prepolovila. Najzad je smogla snage da da otkaz! Otišla je skrhanu, očiju punih suza.

Zapustila je školu, vukla se naokolo kao izgužvana... Oh, nikad ga neće zaboraviti, mislila je gorko, pateći. Odlazila je pred kliniku da ga vidi bar izdaleka, krišom!

Bila je tada divno nesrećna, sjajno nesrećna, ta kućna pomoćnica Desa Kulijaš. (Kad vam kažem! Čak joj zavidim!).

šešir sa progo- retinom

slavko lebedinski

Zrnka je javila mužu da je ne čeka na ručak. Dabome, uhvatili su me da vodim zapisnik, Marakovička je na porodijskom, Dada iz opšte službe se izvukla i palo na mene, jednom i da im učinim, ne, ne znam do koliko će trajati, šta kažeš, nemoguće, Nešić podneo ostavku, video da mu je vruće pod guzicom i odlazi na opštinske jasje, a tebi ostavlja da ispravljaš što je zabrljao, nemoj, Dejane, ko da ja ne znam, treba im konjosav, znaš da se ja nikad ne prevarim, došla mu mečka na rupu, i sad on 'oće da se izmakne i tebe namesti, mlad kadar, neka drugom on to priča, kad bane služba društvenog knjigovodstva ima da berete kruške i gloginje, neka, neka, razmisli sam, Dejane, zdravo. Spustila je slušalicu i začas stajala odsutno. Tup udar gugutke o prozorski lim je prenu. E, baš će da ga uvalje, uhvatio se u kartaroško kolo, drže mu stranu komercijalni i druge šiške, treba im mušta, a on se razbanio, ja ću preduzeti ove mere, neću dozvoliti da u mom kolektivu šeruju neradnici, broj bolesničkih dana se penje, ne možeš ljudima zabraniti da se leče, jedni rade, a drugi se leče, a zdravi su kao konji, bolje ti gledaj da ti ne štimažu bilans, zato se sad ide u Zabelu, sve što je u granicama mogućnosti ja ću učiniti da sprečim, poštedi me tvojih govorancija, svi ste isti čim vam voda uđe u uši i pundrav u guzicu, nećeš valjda ti mene da učiš, ja znam šta radim. Marija je upita da li je to zvao muž. Odavno nisam videla tvog Dejana, razgrabljen stručnjak, ri ja ga ne vidam, sa službenog puta na komisiju, nit' ruča na vreme, nit' doručkuje pre kafe, ako nema posla onda cupka po kući, bolje nego ko moj Milorad, ni ovamo, ni onamo, posluje po kući ili ode u komšiluk da pomaže da nameste police, ili oko malanja, daj, čoveče, ja mu kažem, prestani s tim kucanjem, nije to radionica, već stan, žali se komšiluk da ne može da spava od njegovih čekića.

Zrnka ode do Petakovića, jeste, završila je, ovaj je samo gvirio u svako žensko, debele, mesnate usne kojima je mljackao dok je prelistavao materijale, debeli pečatnjak zajahao na domali prst, inicijali RK, pogledaču, a vi preuzmite od Marije onaj predmet s nabavkom opreme za Bagersko, mnogo gnjavij, a već me požuruju, treba da se obave konsultacije i sve to odlazem, je l' ima šta novo, kako to mislite, a, pa sad, ne mora sve da ti se kaže, to ćemo još da vidimo, nisam vam ja daktilografkinja da se izivljavate, paz', bogati, svaka čast, profinilo se društvo i ne možeš da se šalukneš na ljubavnoj osnovi, to ostavite za po kući, tres vratima, i ta zadribanda se osilila, kako ga nije sramota, kod kuće onako fina ženica, dvoje dece imaju, a on šara, koristi i položaj samo da se domogne suknje, ovako nije loš čovek, malo zakera, voli sve da mu bude pod konac, došla čistačica Mara, mlada kao rosa, on oči ko sarme, oprčava i gleda da se nekako nametne, tri put se ženio, jedna

mu pobegla s aerodroma, nije je vratio, onda on Mari obećava da će da je pošalju u ekonomsku, pružice joj priliku da se doškoluje, što mlada da zaostaje, svako se snabdeva diplomama, naravno, ne izuzima određeno razumevanje s njene strane, i ova je špicla, maja ga i izvlači mu na pamuk strpljenje, a ne daje protivrednosti, te ti se on izbesni na hodniku pred svima, misli li ona da ga cuca kao šmoklju, mamicu joj prosviranu, ovamo izlaziš omladini u pomoć, daješ škole, a ona ne uvažava direktora, ni ta nije lenja, izučila se na kaldrmi, neka je iz Ivanjice, ali zna da mu povrne, zakružila svojim kupinastim očima, šiljata ko da nikad nije jagnjeći but videla u pečenom stanju, ona će ti našem Radujku: jesi li onda sekretar i upravni personal kad mi zagleduješ u gaće, ovaj se izbeći kao da ga šlognulo, ne može da se povрати, a, nećeš ti meni tako pevati, i bogami je počeo šrafiti. Zrnka gleda Mariju kako s iscepkanim crvenilom na obrazima, riljastom bradom s pričunulom bradavicom ređa o tom razgovoru u hodniku, koji se posle prenosio, tipovalo se na ono što će diša preduzeti, ni mala nije loša, ložak Marko je prihvatio, onaj, bre, nogoprani, ili takva religija, opet počinje Marija, ne može od nje da živi, sve znanje posilala, nikako da je učutka, spomeni joj šta 'oćeš i ona će već da te navede ko s kim i gde su ih videli na flagrantan način, sve ti ona gleda na flagrantan način, da li Kovilja ima masnice kad se vrati iz Kraljeva, tamo joj je muž u granizonu, ili, opet, koja je iz daktila otišla na čišćenje, sve ti se tamo čiste i boluju, ne može se od mene sakriti od koga je koje, eto, ovde sam najtanja, ošacam i ne treba da dva put pitam, ne mož' mene da prevvari, ama šta brineš tuđu brigu, tebe pak to ne zanima, Marko ti je, znaš, raspuštenko, religijska osećanja ne dozvoljavaju, ali nije mogao da trpi, ostavio je na imanju u Grmatici, dvoje ima, sina od pet i 'čerku od sedam, i sve tako oko Mare šta svoju pamet, vidi: usamljena je kao trstika, koja te sad napala trstika, šta fantaziraš, Marija, i ne zanima me, sve tako previzaju, čekaj da vidiš kako se taj maćak oko mleka zamlatio, e, pa priča joj svoj kukavni život, deca došla na svet te ga cna rospija stavlja na muke, kakva veli religija, ima da se upišeš gde i sav pošten svet, neda mi da se s bogom sporazumem, slušaj, Marija, imam da radim i stvarno mi se ne sluša, da vidiš ovo, pita je gde je srce, predepo poznat u mnogo pogleda, ali Marko Ržeta pita za božje srce, u nama je selo kao jabuka na zemlju, gde se pusti tu se i uhvati, paloj jabuci ni crv ne smeta, ova mala kolači oči, vidi on da se žagri, žena ti je čovekov baldahin, a šta ti je to, to ti je ono što se nosi za procesiju za kišu, Mara pita je l' i to od boga, što je ljudima povoljno, to je i bogu za blagoslov, onda ti je on vodio na deset s lukom u hotel Toplice, sve ga tako pripitkuje, samo ni on nije lenj na jezik, e, kako joj se ne smuču, mogla bi da nadrobi o svakom više nego što može da pojede, onaj njen Milorad mora da se zato i zblenuo, ko i neće kad mu drobi, na koji način da izvede da je premeste kod Nacke, kad nema mušterije ona okreće telefon rodbini i diktira lekarski bilten svekrve, šta joj daju kao ishranu, morali su i ženu da uzmu, stanje se pogoršava i očekuje se najgore, kod nje se očekuje najgore već godinama, posahranjivala je toliko puta, posle nazove Maribor, obavезno na kraju šuru iz Maribora, kako u njenim godinama da bude bolje, sve činimo od sebe, i ona se ne predaje, odignite me da radim gimnastiku, uvrтела u glavu da će joj fiskultura ojačati mišiće i moći će da se suprotstavi opakoj bolesti, e, pa da ste u našem položaju pitala bih vas ja, 'oćeš li skoro, Marija, tek sam okrenula, ne mogu da radim, već treći obrazac bacam, moram da obavestim, jer u protivnom neće znati i veoma su zabrinuti, a i smrtni slučaj bliže rodbine se toleriše u korišćenju telefona, spomenu da je preduhitri, ma ženo božja, razumeš da mi treba